

SZAKONYI KÁROLY

„...de élni is kell”

ELHANGZOTT A PÁRIZSI MAGYAR INTÉZETBEN, 1992. JANUÁR 28-ÁN.

1961-ben egy éjszakán a budapesti Belváros egyik mellékutcájában férfitest zuhant alá a magasból. Öngyilkosság vagy véletlen baleset? — máig tisztázatlan. A férfi grafikus barátja műtermének ablakából hullott a mélybe. Szokásos társasági együttlét végére tett pontot e szörnyű esemény. A grafikus Kondor Bélának hívták, műfajában merész újító volt, a kor képzőművészeti szellemével, a hivatalos kultúrpolitikával szembeszegülő fenegyerek. Ma már ő sem él, szívroham végzett vele. A társaság azon az éjjelen már utcán volt, a házigazda lekísérte őket a kapuig, amikor a műteremben még valamilyen ürüggyel visszamaradt barátjuk egyszer csak mellőlük zuhant. És szörnyethalt.

Sarkadi Imrének hívták, író volt, tehetséges, lázadó író. Mindössze negyven évét élt. Végzett magával? Vagy csak, miként szokása volt, abrotikus tréfát eszelt ki, és az esőcsatornán akart leereszkedni? Nem tudhatjuk.

De halálában szimbólumot láttunk. Egy célját vesztett, hitétől megfosztott nemzeték pusztulásának előszelét.

Sarkadi forradalmár lelkületű volt, a szegényparasztság sorsa izgatta, róluk írta elbeszéléseit és drámáit. A hatvanas évekre Sarkadi eljutott a kiábrándultság, a célja-vesztettség ábrázolásáig. *Oszlopos Simeon* című abszurd drámájában, majd az *Elveszett paradicsomban* arról az értelmiségről ír megrázó erővel, amelyik már nem találja helyét a világban, részben annyi szörnyűséggel találkozott, hogy már maga is csak rombolni képes; részben megrémül a perspektívtalanságtól, a tisztaság utáni

ÖRKÉNY ISTVÁN
TÓTÉK

SARKADI IMRE
OSZLOPOS SIMEON

vágyakozás reménytelenségétől. Az *Elveszett paradicsom* fiatal orvos hőse tiltott műtétet, abortuszt hajtott végre egy fiatal nőn, akinek felelős az életéért, s azután, mert a műtét nem sikerül, a haláláért is. De ahelyett, hogy szembenézne tettével, menekül, falun élő apjához megy, ahol idegen számára az az idill, amelyben még az öreg méhész él. De megirigyli ezt a nyugalmat. És találkozik is egy fiatal lánnyal, megperzseli a szerelem gyönyörű érzése, csak hogy késő, ő már eljátszotta a lehetőségét.

A darab elevenbe vágott az 1961-es bemutatón.

Tessék átgondolni: még frissek a sebek 1956 után. Még szinte tart a megtorlás,

FEJES ENDRE
ROZSDATEMETŐ

nemrég végezték ki a forradalom miniszterelnökét és munkatársait; sokan még börtönben sínylődnek, de a rendszer már elindította a konszolidációt, igyekszik fedtetni azt, hogy idegen hatalommal a háta mögött diktatúrát gyakorol az ismét csak szabadságát vesztett nép fölött; az emberek őrzik a forradalmi eszméket, de élni is kell, lassan elfogadják a helyzetet, s nonsokára úgy tűnik, megnyugodtak a kedélyek. Csakhogy igazság nélkül, értelmes emberi célok nélkül, egy hazug világban a prosperitás is hamis. Így aztán bárhogy is javult anyagilag a helyzet, a művészet, az irodalom, s benne a dráma, a színház résen volt, nem hitt a látszólagos konszolidációnak.

A magyar színház — akárcsak az irodalom többi válfaja — mindig is kénytelen volt politizálni. Nem a megkövetelt, propagandisztikus feladatokra gondolok, hanem arra, hogy jobb fórum híján a művészeteknek kellett felvállaniuk a nemzeti sorskérdéseket. Így volt ez a múlt századokban is. Két-száz évvel ezelőtt még német nyelvű előadások voltak Magyarországon, meg kellett harcolni a magyar szóért, a magyar nyelvű színházért. Legjobbaink küzdöttek érte, köztük gróf Széchenyi István is, és valamennyi jeles költőnk, írónk. Nemcsak arról volt szó, hogy nyelvünket műveljünk, hanem hogy a nemzeti tudatot is erősítsük. Nagy tehertétel volt ez mindig is. Olyannyira, hogy néhány zseniális színpadi szerzőnk, akik úgy írtak drámát, mintha egy problémátlan, szabad országban élne, az irodalmi közvélemény csaknem megvetéssel sújtott. Hogy példát mondjak: Molnár Ferenc, aki világszerte sikert aratott nagyszerű darabjaival, nemegyszer bulvárszerzőnek minősült a szigorú ítélkezések során.

**GÖRGEY GÁBOR
KOMÁMASSZONY,
HOL A STUKKER?**

Mindezt csak azért mondom, mert volta-képpen a 60-as, 70-es években sem volt ez igazán másként. A színpadon politizálás folyt, de szerencsére már nem úgy, mint az előző évtizedben, amikor a szocialista realista visszasságok felderítését, és így tovább. Azt várta, amit ő maga is érzett, de amire nem talált magyarázatot. Egy olyan világban, amikor mindenre kiterjed a hatalom hatásköre, amikor a köznapokat is át-szövi a politika, a dráma sem kerülhette meg, hogy ne ennek a tükrében mutassa be az életet.

Ez a politizálás persze nem direkt módon történt. Az írók a maguk módján megtalálták azokat a formákat, amelyek révén átadhatták a publikumnak a véleményüket, ki-játszva a vélt vagy valóságos cenzúrát. A hatalom feje fölött a színház és a publikum összekacsintott, s értette egymást.

A kritikai hang erősödött fel a Thália Színház színpadán is. *Fejes Endre* akkoriban írta meg nagy felzúdulást keltő regényét, a *Rozsdatemetőt*. Egy proletárcsalád rajzát adva bemutatja a szocializmus csődjét, vagyis azt, hogy az ideológia hiába biztat azal, hogy ez magasabb rendű életforma, a felszín alatt anyagi és erkölcsi nyomor van, s ez tragédiához vezet. Ezt a regényt vitte szí-nre a Thália Színház, bátorítást adva a többi színháznak is a merészebb hanghoz.

Ebben az időben kerültem én is a színház világába. Már megjelent könyvem, írtam a rádióknak is hangjátékokat, de a színházig még nem jutottam el. 1963-ban ösztöndíjas dramaturgként befogadott a budapesti Nemzeti. Itt írtam első darabomat, az *Életem, Zsókát*. Némi akadályok után még abban az évben szí-nre is került. Az akadályt az okozta, hogy a hivatal tiltakozott a dráma szellemisége ellen.

**SZAKONYI
KÁROLY
ADÁSHIBA**

Örkény Istvánnak, akárcsak *Fejesnek*, ugyancsak a Tháliában került szí-nre egy kis-regényéből adaptált darabja, a *Tóték*. Ezt, valamint a szerző másik remek színművét, a *Macskajátékot* Párizsban is ismerik. A *Tóték* volt a nagy áttörés. Az abszurdba oltott realizmus vagy a realizmusba oltott abszurd — ez lett a korszak magyar drámáinak alapvető hangvétele. Tehát nem a beckett-i vagy ionescoi abszurd, nem az emberiség végőráiról szóló rettenet bemutatása, hanem egy feje tetejére állított élet, egy lehetetlen helyzet groteszk ábrázolása. Voltaképpen a cenzúra becsapására is készült: ne kelljen megértenie annak, hogy miről is van szó, hiszen — és ez volt a különös! — a cenzúra olykor valóban szem-et hunyt, ha nem volt kendőzetlenül szó-kimondó a társadalmi kritika. Amikor párt-ellenőrzés alá vett egy-egy munkát, az elő-adási engedélyt meg lehetett szerezni ál-magyarázat árán: vagyis hogy szó sincs a rendszer támadásáról, a mű arról szól, ami. A *Tóték* például egy légnymástól kissé idegbajos őrnagy agresszivitásáról, amit a jámbor falusiak végül megelégednek.

Máskor azonban nagyon is szigorú volt a hatalom. *Örkénynek* egy másik darabját, a *Pisti a vérzivatarban* címűt, amely az elmúlt fél évszázad magyar történelmének szatirikus, ám kemény rajza, s amely kíméletlenül leleplez minden politikai aljasságot a hábo-rús évektől napjainkig, betiltották. Egy da-rabig még nyomtatásban sem jelenhetett meg, az Új Írás című folyóiratból már a betördelés után vették ki a Pártközpont korifeusai. Később aztán napvilágot látha-tott, majd szí-nre is került. Más darabok is jártak így.

A *Tóték* viszont világsiker lett. Néhol a fa-sizmus természetrajzát látták benne, és az őrnagyot, például a Szovjetunióban, német egyenruhába öltöztették. Ott így lehetett ki-játszani a cenzúrát.

A magyar abszurd dráma másik jeles művelője *Görgey Gábor*. 1967-ben megír-ta a *Rokokó háborút*, majd rá egy évre leg-

sikeresebb darabját, a *Komámasszony, hol a stukker?*-t. A *Rokokóban* idilli miliőben adja elő a társadalom elviselhetetlen örült-ségeit, a terror ravasz elburjánzását. Né-hány alak: a vagány, az arisztokrata, az ér-telmiségi, a paraszt és a kispolgár képviselői, jellegzetes figurái egy helyiségbe van-nak bezárva, egyiküknél pisztoly van (a stukker!), ő tartja sakkban a többit. Aztán véletlenül kikerül a kezéből, s a következő szerzi meg, akkor övé a hatalom. Majd a harmadik, a negyedik és így tovább. A stuk-ker körbejár, alkalmat adva arra, hogy mindegyik réteg képviselője elárulhassa, miként viselkedik akkor, ha kezében a ha-talom, meg aztán azt is, hogy miként aláz-kodik meg, ha másnál a fegyver.

1970-ben írtam harmadik darabomat, az *Adáshibát*, amit sok külföldi bemutató után most Párizsban játszanak, a Villette Holog-ramm színházban, *Marie Vág* rendezésé-ben. A televízió kábulatában élő család, a körükben megjelenő Jézus Krisztussal, aki hiába visz véghez csodákat, nem tudja megváltani őket önzésüktől, ostobaságaiktól és szenvtelenségüktől — ahogy ez az előadás publikumának reakcióiból kitű-nik — a francia közönségnek sem ismeret-len. A több mint húsz évvel ezelőtti ösbe-mutató után Párizsban is még elevenbe vág a darab mondandója.

Gyurkovics Tibor költő, író és drámairó 1969 óta van jelen a hazai színpadokon. Művei lírai abszurdok, komédiák, lélektani drámák. Szélsőséges indulatok ütköznek össze magánéletekben; a szeretet lehető-ségeiről és lehetetlenségeiről beszélt e két, említett évtizedben, egy hazug társada-lomról rajzolt keservesen nevetető vagy nevetségesen tragikus képet. Néhány mű-ve csak most kerülhetett színpadra, mint például a *Fekvőtámasz*. Militáris környe-zetben a generációk párviadalát tárja elénk a fergetes komédiában.

Hernádi Gyula, aki talán külföldön legin-kább mint Jancsó Miklós filmírója ismert, számos drámát írt a maga eredetien avant-gárd stílusában. Kegyetlen játékok, intel-lektuális parabolák a visszájára forduló po-litikai szándékokról, a XX. század véres tragédiáiról.

Mindezzel szemben *Karinthy Ferenc* megmaradt a realizmusnál. Őszintén szólva a realizmus eszközeivel nehezebb kimondani a kritikát, de a hetvenes években már többet eltűntek a kultúra pártirányítói. *Karinthy a Házszenelőben* például leleplezi azt a felső réteget, amelyik a társadalmi pozíciója, a hatalom bizalmasként úgy véli, az élet korlátlan ura, neki mindent szabad, markában tartja még az igazságszolgáltatást is.

Az ötvenhatos forradalomban politikai szerepet játszó írók közül *Csurka István* és *Eörsi István* munkásságát figyelte leginkább a Pártközpont. *Eörsi* dühös parabolákba csomagolta a rendszertámadó véleményét. Írásainak és nyílt ellenzéki magatartásának következtében arra kényszerült, hogy évekig Németországban éljen — Nyugaton! —, és legfeljebb csak könyvben adhatta ki darabjait.

Csurkánál más a helyzet. A ma már politikai pályára került író, akinek hitvallása a hatvanas-hetvenes években is éppoly nyilvánvaló volt, mint napjainkban, színpadhoz jutott. De pályakezdő, remek darabja, a *Ki lesz a bálánya?* csak hosszú évek múltán kerülhetett színpadra. Négy pókerjátékos entellektüelről szól, akik igazi tettek helyett úzik a pótkielégülést adó kártyajátékot. Sivárság, kétségbeesés, reménytelenség lengi be a kártyaasztalt. A mű megjelent egy antológiában, de játszani nem engedték. Ugyanígy járt következő drámájával, a *Deficittel* is. A címben a magyarára. A valaha tiszta forradalomról álmódó, igaz társadalmi rendre áhító, ugyancsak értelmiségi fiatalok üres szórakozásként egy éjszákára partnert cserélnek, ki-ki átadja barátjának a saját feleségét, illetve az asszonyok ágyba bújnak az addig csak havernak tartott férfiakkal. Ha nincs igazi cél, nincs morál sem, ha elvesztek az elvek, vesszen minden — sugallja a dráma. A Deficit is csak nyomtatásban jelenhetett meg, kötetben; évtizednyi idő múlva került sor színpadi bemutatására, amikor valamelyest vesztített is erőteljes hatásából. De a cenzúra kellemetlenkedései ellenére azért kikerült Csurka tolla alól más is: az *Eredeti helyszín*

PÁSKÁNDI GÉZA
VENDÉGSÉG

egy filmforgatás kapcsán szól a hatalmi tébolyról és a korrupcióról, a *Házmestersirató* pedig a rendszer erkölcsi zűrzavaráról ad drámai képet.

Természetesen itt most nem sorolok fel mindenkit, akinek szerepe volt ezekben az évtizedekben a magyar dráma összképének alakításában. De még meg kell említenem a nagy költőt, *Weöres Sándort*, aki kedvvel és buzgalommal írta meseszerű, szellemes színpadi költeményeit, például *A kétféjű fenevad* című ragyogó játékát. A török idöket idézi, de másról szól, illetve arról, hogy micsoda köpönyegforgatások zajlanak a nagypolitikában a kisebbségek, nemzetek háta mögött és kárára. Nem engedték bemutatni. Csak már a nyolcvanas években tudtuk kiharcolni, és igazán harcolni kellett érte miniszteriális emberekkel, hogy engedélyezzék. Olyan éles volt maró szatírja. Az lett az eredmény, hogy *Weöresnek* elment a kedve a színháztól, pedig ki tudja, milyen remekműveket írt volna!

Jelentős szerepet játszottak az említett idöszakban az erdélyi írók, azok, akik átjöttek Magyarországra, mint *Páskándi Géza* vagy *Kocsis István*. *Páskándi Vendégsége* óriási felfedezés volt, majd sorra írta abszurdoid és filozofikus drámáit. *Sütő András*, *Székely János* Erdélyben maradtak mindmáig. *Sütő* darabjai (*Egy lócsiszár virágvasárnapja*, *Csillag a máglyán*) történelmi parabolába öltözöttek szólnak a nemzeti kisebbségek áldatlan sorsáról, felrázva a közvéleményt, de ugyanakkor nagy művészi élményt is nyújtanak. *Sütő* és *Székely* nyelvi ereje, morális sugárzása nagy hatással volt a magyarországi drámairodalomra is. Munkásságuk kapcsolódik *Németh László*, *Illyés Gyula* és *Szabó Magda* történelmi köntösbe öltöztetett, de a mának szolgáló tanulsággal írt drámáihoz.

Utoljára hagytam, de nem tiszteletlenségből, a magyar dráma nagykövetét, *Hubay Miklóst*. Kivétel ő mindenképpen. Drámaíróink, magamat is beleértve, Örkény szavával: alkalmi drámaírók. Ez azt jelenti, hogy elsősorban költők vagy prózaírók. Ám *Hubay* tehetségének minden erejét a drámának szentelte. Franciaországban őt jól ismerik, tudtommal Avignonban épp most folynak a *Zsenik iskolája* színpadi előkészületei. *Hubay*nak 1942-ben volt az első bemutatója, a *Nemzetiben*. Progresszív világnézete ellenére, vagy éppen azért!, a Rákosi-korban nemigen jutott színre, de azután mindig jelen volt a 60-as, 70-es években is éppen úgy, mint manapság. Művei intellektuálisak, nemegyszer a mitológiához nyúl, hogy annak segítségével beszéljen a máról. Az olyan jelentős művei, mint az *Egy szerelem három éjszakája* — amit *Vas Istvánnal* és *Ránky Györggyel* írt — vagy a *Tűzet viszek* a kor színműirodalmának nagy állomásai. Éveken át Firenzében tanított, s mindenütt, amerre csak járt eddig, fáradhatatlan apostola volt drámairodalmunknak.

A nyolcvanas években újabb, tehetséges generáció tűnt fel: *Spiró György*, *Nádas Péter*, *Kornis Mihály* és mások, fiatalok. Ám az ő pályájuk már egy másik fejezete a magyar dráma történetének.

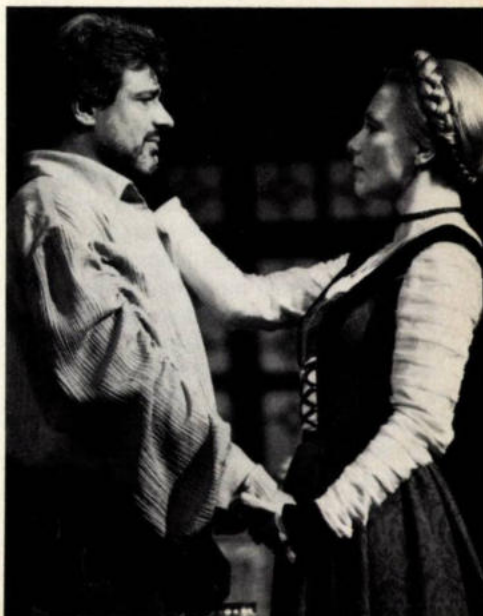
CSURKA
ISTVÁN

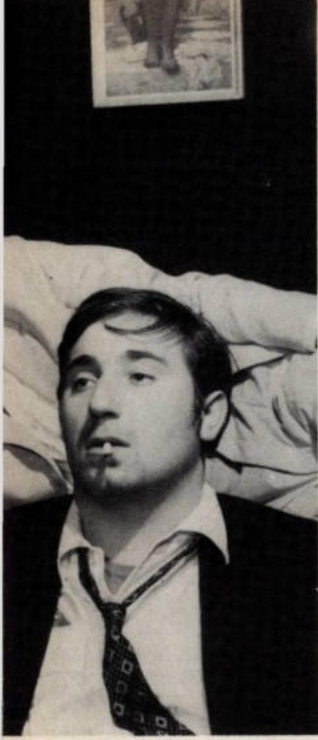
**KI LESZ A BÁLANYA?
HÁZMESTERSIRATÓ**

SÜTŐ
ANDRÁS

**EGY LÓCSISZÁR
VIRÁGVASÁRNAPJA**

HUBAY—VAS—RÁNKI
**EGY SZERELEM
HÁROM
ÉJSZAKÁJA**